

KOGNITIV KOMPETENTLIKNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI VA UNING PEDAGOGIK JARAYONDA TUTGAN O‘RNI

Umirbekova Barchin Abdurasulovna

Oliy ta’lim tizimi kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti

1-kurs tayanch doktoranti, Toshkent, O‘zbekistan

umirbekova.barchin@mail.ru

Annotatsiya. Mazkur maqolada kognitiv kompetentlik tushunchasining nazariy asoslari, uning pedagogik jarayondagi o‘rni tahlil qilinadi. Shuningdek, zamonaviy ta’limda kognitiv kompetentlikning rivojlanishi uchun zarur bo‘lgan metodik yondashuvlar, asosan kognitiv, metakognitiv va kommunikativ ko‘nikmalarni shakllantirishga qaratilgan ilmiy yondashuvlar yoritiladi. Amaliy misollar, jadvallar va psixologik nazariyalar yordamida kognitiv kompetentlikning ta’lim jarayonidagi o‘rni va uning o‘quvchilar, talabalar va pedagoglar uchun ahamiyati ko‘rsatib beriladi.

Kalit so‘zlar: kognitiv kompetentlik, mustaqil fikrlash, tanqidiy tahlil, pedagogik jarayon, malaka oshirish, ijodiy fikrlash, metakognitsiya.

Zamonaviy ta’limda o‘quvchilarning kognitiv kompetentligini rivojlantirish ta’lim tizimining eng asosiy vazifalaridan biriga aylangan. Kognitiv kompetentlikning shakllanishi nafaqat o‘quvchilarning mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini, balki ularning ijtimoiy va kasbiy faoliyatiga ta’sir etuvchi omillarni ham o‘z ichiga oladi. Kognitiv kompetentlik, ayniqsa, zamonaviy pedagogik yondashuvlar va metodlar yordamida shakllantirilsa, u o‘quvchilarning ta’lim jarayonida erishgan yutuqlari va kelajakdagi muvaffaqiyatlariga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Kognitiv kompetentlikning ilmiy-nazariy asoslari:

1. Kognitiv psixologik yondashuv.

Kognitiv psixologiya inson tafakkurini o‘rganadi, ya’ni qanday qilib u o‘rganadi, qanday qilib axborotlarni qayta ishlaydi va qarorlar qabul qiladi. Piaget, Vygotsky va Bruner kabi olimlarning ishlarida tafakkur va bilim olish jarayoni muhim o‘rin tutadi. Piagetning kognitiv rivojlanish bosqichlari bolalar tafakkurining bosqichma-bosqich rivojlanishini ta’riflaydi [2]. Vygotsky esa, tafakkur jarayonlarini ijtimoiy va madaniy kontekstda ko‘rib chiqib, "yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasini ishlab chiqqan [3].

2. Konstruktivizm va bilimning shakllanishi.

Konstruktivistik yondashuvga ko‘ra, bilim faqat tashqi ta’sirlar orqali emas, balki shaxsning o‘z ichki faoliyati, tajribasi orqali shakllanadi. Brunerning konstruktivistik ta’lim nazariyasiga ko‘ra, o‘quvchilar o‘rganishni faqat o‘z tajribasi orqali amalga oshiradilar [4]. Bu yondashuvda o‘quvchi faolligi va mustaqil fikrlashning o‘rni ulkan.

3. Sotsiokognitiv yondashuv.

Sotsiokognitiv yondashuvda Bandura (1986) o‘rganishning ijtimoiy jihatlari va shaxslararo aloqalar orqali yuzaga kelishini ta’kidlaydi. Uning o‘rganish nazariyasida model olish va ijtimoiy kuzatish orqali kognitiv kompetentlikning rivojlanishiga urg‘u beriladi. Shu bilan birga, Bandura o‘z-o‘zini boshqarish va o‘ziga ishonch tushunchalariga ham alohida e’tibor qaratadi [5].

4. Integrativ yondashuv va metakognitsiya.

Metakognitsiya, ya’ni o‘z fikrlash jarayonini anglash va boshqarish, zamonaviy ta’limda kognitiv kompetentlikning ajralmas qismiga aylangan. Flavellning metakognitsiya haqidagi ishlari bu tushunchani rivojlantirgan[6], va o‘quvchilarning o‘z fikrini aniqlash va rivojlantirishdagi ahamiyatini oshirgan.

Kognitiv kompetentlikning tarkibiy komponentlari

Komponent	Tavsif	Amaliy misollar
Sezgi va diqqat	Atrof-muhitdagi ma’lumotlarni ajratish va tushunish qobiliyati.	O‘quvchilarga yangi mavzuni tushuntirishda diqqatni jamlash zarurati.
Xotira	Axborotni saqlash va kerakli vaqtda chaqira olish.	Sinovlarda va testlarda o‘quvchilarning eslab qolish qobiliyati.
Mantiqiy fikrlash	Tahlil qilish va qaror qabul qilish jarayonlari.	Muammolarni hal etishda tahliliy va lug‘aviy yondashuv.
Ijodkorlik va moslashuvchanlik	Yangi g‘oyalarni yaratish va ularni o‘zgaruvchan sharoitga moslashtirish.	Yangi metodlar yoki texnologiyalarni o‘rganish va amaliyotda qo‘llash.
Metakognitiv nazorat	O‘z fikrlash jarayonini boshqarish va yaxshilash.	O‘quvchilar o‘z yondashuvlarini baholab, o‘rganish metodlarini o‘zgartiradilar.

Pedagogik jarayonda kognitiv kompetentlikni rivojlantirish.

Pedagogik jarayonda kognitiv kompetentlikni rivojlantirishda axborot texnologiyalarining oʻrni nihoyatda muhimdir. Yangi raqamli vositalar yordamida oʻquvchilarning oʻrganish jarayonlari osonlashadi va samarali boʻladi. Misol uchun, interaktiv taʼlim platformalari orqali oʻquvchilar oʻz bilimlarini real vaqt rejimida baholash imkoniyatiga ega boʻladilar.

Xulosa. Kognitiv kompetentlikning taʼlim jarayonidagi ahamiyati juda katta. U nafaqat oʻquvchilarning bilim olish jarayonini, balki ularning ijtimoiy va kasbiy hayotida ham muhim rol oʻynaydi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va interaktiv yondashuvlar yordamida kognitiv kompetentlikni rivojlantirish taʼlim jarayonini samarali qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Anderson, J. R. (1990). "Cognitive Psychology and Its Implications". Freeman.
2. Piaget, J. (1972). "The Psychology of the Child". Basic Books.
3. Vygotsky, L. S. (1978). "Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes". Harvard University Press.
4. Bruner, J. (1966). "Toward a Theory of Instruction". Harvard University Press.
5. Bandura, A. (1986). "Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory". Prentice-Hall.
6. Flavell, J. H. (1985). "Cognitive Development". Prentice Hall.
7. Schraw, G., & Dennison, R. S. (1994). "Assessing Metacognitive Awareness". Contemporary Educational Psychology, 19(4), 460-475.